

Analysis of Doctoral Dissertations in terms of Their Topics Which are Made in the field in the Philosophy of Religion in Turkey

İbrahim Yıldız*^a,

Article Info

DOI:

Article History:

Received 28/11/2018

Revised 03/12/2018

Accepted 05/12/2018

Keywords:

Philosophy of Religion,
Doctoral Dissertations,
Turkey

Article Type:

Abstract

Philosophy of Religion in Turkey as well as in many countries is an emerging field of study in the past half-century. This major, especially after 1990, has been taught in many universities and has become an area where graduate programs are held in Turkey. In recent years, the diversity and the multitude of doctoral dissertations, which have been studied in different universities, began to take place. It is important to consider and evaluate the issues discussed in these dissertations with a totalitarian perspective. In this way, it will be determined which subjects of the field is conducted and which subjects are not studied in Turkey. This study aims to identify and classify these in question dissertations with a descriptive analysis. For this purpose, doctoral dissertations in the field of philosophy of religion which included in National Dissertation Browsing Center (YÖK) and ISAM databases will be examined. Thus, it will be possible to see the issues that are addressed in these works, a holistic way. In addition, this study will shed light on the issues that future studies can address.

Türkiye'de Din Felsefesi Alanında Yapılmış Olan Doktora Tezlerinin Ele Aldığı Konular Açısından Analizi

Makale Bilgisi

DOI:

Makale Geçmişi:

Geliş 28/11/2018

Düzeltilme 03/12/2018

Kabul 05/12/2018

Anahtar Kelimeler:

Din Felsefesi,
Doktora Tezleri,
Türkiye.

Makale Türü: Bilgi
Aktarma, Derleme

Öz

Din Felsefesi birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de son yarım yüzyıldır gelişmekte olan bir bilim dalıdır. Bu bilim dalı Türkiye'de özellikle 1990'lardan sonra pek çok üniversitede ders olarak okutulmuş ve lisansüstü programların yapıldığı bir alan haline gelmiştir. Son yıllarda farklı üniversitelerde çalışılan doktora tezlerinde çeşitlilik ve çokluk kendini göstermeye başlamıştır. Bu tezlerin ele aldıkları konuları bütüncül bir bakış açısı ile ele alıp değerlendirmek önemlidir. Bu sayede Türkiye'de yapılmış olan çalışmaların alanın hangi konularını ele aldıklarını ve hangi konuların çalışılmadığı tespit edilmiş olacaktır. Türkiye'de tamamlanmış olan doktora tezlerini konularına göre ele alan bu çalışma söz konusu tezleri niceliksel olarak betimsel bir analiz ile tespit ve tasnif etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla din felsefesi alanında yapılan ve YÖK Ulusal Tez Tarama Merkezi ve İSAM veri tabanlarında yer alan doktora tezleri incelenecektir. Böylece bu çalışmaların ele aldıkları konuları bütüncül bir şekilde görmek mümkün olacaktır. Ayrıca bu çalışma, ileride din felsefesi alanında yapılacak çalışmaların ele alabilecekleri konulara ışık tutacaktır.

*Corresponding Author: i.yildiz@alparslan.edu.tr

^a Research Assistant, Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences, Muş/Türkiye, <https://orcid.org/0000-0003-3139-2169>

© 2018 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır

Türkiye'de Din Felsefesi Alanında Yapılmış Olan Doktora Tezlerinin Ele Aldığı Konular Açısından Analizi

GİRİŞ

Din Felsefesi Türkiye’de geç tanınmış olan bir anabilim dalı olsa da 1980’lerden sonra üniversitelerde ders olarak okutulmuş ve lisansüstü çalışmaların yapıldığı bir anabilim dalı haline gelmiştir. Günümüzde ise Din Felsefesi anabilim dalında birçok üniversitede doktora çalışmalarındaki çeşitlilik giderek artmaktadır. Din felsefesinin hemen hemen her konu başlığı altında sınıflandırılabilir en az bir doktora tezi tamamlanmıştır. Bu da Türkiye’de din felsefesi ile ilgili çalışmaların giderek çeşitlendiğini gösteren önemli bir durumdur. Bu çalışmada din felsefesi alanında yapılmış olan doktora tezlerinin tespit ve tasnifi yapılacaktır. Bu sayede ülkemizde yapılmış olan bu tür çalışmaların alanın hangi konularını ele aldıklarını ve hangi konuların çalışılmadığı tespit edilmiş olacaktır. Türkiye’de tamamlanmış olan doktora tezlerini konularına göre ele alan bu çalışma söz konusu tezleri nitel analiz yöntemlerinden betimsel içerik tasnifi yöntemi ile tespit ve tasnif etmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışma din felsefesi konuları esas alınarak desenlenmiş olup hangi konu başlığı altında kaç tezin tamamlanmış olduğu da tespit edecek, bu amaçla çeşitli görseller ile hangi konu başlığı altında kaç tezin yapılmış olduğu gösterilecektir. Daha sonra tamamlanmış olan tezlerin hangi konuları ele aldıkları ve din felsefesi alanı ile ilgili çalışılabilir konular da daha görünür kılınacaktır. Böylelikle söz konusu çalışma henüz çalışılmamış konuların belirlenmesi açısından önemli bir yer teşkil edecek olup alandaki yazınsal boşluğa dikkat çekecek ve bu boşlukları tamamlamak için önemli bir yönlendirici görevini de üstlenecektir. Bunun yanında farklı görseller ile hangi üniversitede kaç tezin tamamlanmış olduğu da tartışılacaktır. Böylelikle, bu alanda doktora çalışmalarında hangi üniversitelerin öncü konumda olduğu belirlenebilecektir. Benzer şekilde hazırlanan diğer bir görselde ise söz konusu tezlerin yıllara göre dağılımına dikkat çekilecektir. Böylelikle din felsefesi alanında güncel yönelimin ve doktora çalışmalarına olan ilginin yıllara dağılımı da belirginleştirilecektir.

Türkiye’de Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim dalına yönelik anabilim dalında tamamlanan tez literatürüne yönelik bazı çalışmalar yapılmıştır. Yapılmış olan çalışmalardan biri Gülaçar’ın (2015) yapmış olduğu İslâm Ahlâk Felsefesi ile ilgili lisansüstü tezleri derleyen bir çalışmadır. Bu çalışmada Türkiye’de İslâm Ahlâk Felsefesi ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezler tespit edilerek tasnif edilmiştir.¹ Diğer bir çalışma ise Yorulmaz (2016) tarafından yapılmıştır. Bu çalışma din eğitimi bilim dalı adı altında tamamlanan lisansüstü çalışmalar hakkında genel bir değerlendirme sunmaktadır.² Yapılmış olan benzer çalışmalardan biri de her ne kadar lisansüstü çalışmalar ile sınırlı olmasa da Rahim Acar ve Fatma Yüce (2011) tarafından hazırlanan “*Din Felsefesi Literatüründe Kuşbakışı Bir Gezinti*” makalesidir. Bu makale din felsefesi ile ilgili 2011 tarihine kadar Türkiye’de yazılmış olan kitap, makale ve birkaç doktora tezine değinmektedir.³

¹ İzzet Gülaçar, “Türkiye’de İslâm Ahlâk Felsefesi Alanında Yapılan Türkçe Yüksek Lisans Ve Doktora Tezleri Bibliyografyası”, *Adam Akademi* 5/2 (2015): 85-108.

² Bilal Yorulmaz, “Türkiye’de Din Eğitimi Alanında Yapılan Lisansüstü Çalışmalar Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi* 12/46 (2016): 41-62.

³ Rahim Acar - Fatma Yüce, “Din Felsefesi Literatüründe Kuşbakışı Bir Gezinti”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/17 (2011): 203-230

2018'e kadar din felsefesinin temel konularını işleyen toplam 117 tez tespit edilmiştir. Bu tezler Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK)'nun Ulusal Tez Tarama Merkezi ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı kullanılarak tespit edilmiştir. Tespit edilmiş olan tezlerin tamamı Din Felsefesi bilim dalı adı altında tamamlanmamış olup bunlardan bir kısmı (10) Felsefe ve Din Bilimleri anabilim dalı adı altında tamamlanmıştır. Aynı tarama işlemini Felsefe ve Din Bilimleri anabilim dalı için de uygulayarak bu anabilim dalı adı altında din felsefesi konularını işlemiş olan tezleri de tespit edilmiş olup bu tezleri de din felsefesi konularını işlemiş olmasından dolayı bu çalışmaya dâhil edilmiştir. Tespit edilmiş olan bu çalışmalar din felsefesinin temel konuları açısından tasnif edilip kaynakça bölümünde konu başlıkları altında tasnif edilerek verilmiştir.

1. DİN FELSEFESİ

Din felsefesi genel olarak "dinin felsefi açıdan ele alınması veya din üzerine felsefi düşünmek"⁴ olarak tanımlanabilir. Din felsefesi sadece Tanrı'nın varlığını temellendirmeye çalışan bir disiplin olmayıp (doğal teoloji) aynı zamanda Tanrı'nın varlığı aleyhine olan argümanları (ateizm ve agnostisizmi destekleyen argümanlar) da içinde barındıran bir bilim dalıdır.⁵ Dolayısıyla bu bilim dalında şekil 1'de sunulmuş olan konu başlıklarının çoğunda hem teizmi savunan düşünürlerin argümanları, hem bu argümanlara karşı ileri sürülen itirazlar hem de Ateizmi savunan düşünürlerin argümanları ve bu argümanlara karşı ileri sürülen cevaplar işlenmektedir.

Din felsefesi Türkiye'de bir ders olarak ilk olarak 1924-1933 yılları arasında Daru'l-Funun İlahiyat fakültesinde Mehmet Emin Erişirgil ve onu takiben Mustafa Şekip Tunç tarafından okutulmuştur. Türkiye'de 1933'de İstanbul Daru'l-Funun İlahiyat Fakültesi'nin kapatılmasından dolayı 1976 yılına kadar din felsefesi dersi okutulmamıştır. Din felsefesi Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi programında ilk defa 1976'da yer alıp Mehmet S. Aydın tarafından okutulmuştur.⁶ Bu bilim dalı Türkiye'de özellikle 1980'lerden sonra pek çok üniversitede ders olarak okutulmuş ve lisansüstü tezlerin yapıldığı bir alan haline gelmiştir. Son yıllarda farklı üniversitelerde çalışılan bu tezlerde çeşitlilik ve çokluk kendini göstermeye başlamıştır.

1.1. Din Felsefesinin Ele Aldığı Konular ve İncelenen Çalışmalar

Din felsefesi konu başlıklarını belirlerken birkaç din felsefesi giriş kitaplarından faydalandık. Bunlardan biri KILIÇ ve Reçber'in editörlüğünü yaptığı '*Din Felsefesi El Kitabı*'dır.⁷ Bir diğeri ise Aydın'ın yazmış olduğu '*Din Felsefesi*' kitabıdır.⁸ Sonuncusu ise '*Akl Ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*' Kitabıdır.⁹ Bu kitapların içeriklerinden yola çıkarak on 16 konu başlığı belirlenmiştir. Din felsefesi ile ilgili olduğu halde bu konu başlıkları altında yer almayan tezler için ise "Diğer" adlı bir konu başlığı eklenmiştir. Bu çalışma bu konu başlıkları altında sınıflandırılacak tezlerin tespit ve tasnifi

⁴ Mehmet S. Reçber, "Din Felsefesi Üzerine", *Felsefe Dünyası* 55 (2012): 39-40

⁵ Mehmet S. Reçber, "Din Felsefesi", *Din Felsefesi El Kitabı*, thk./nşr. Recep Kılıç-Mehmet S. Reçber (Ankara: Grafiker Yay, 2014): 16

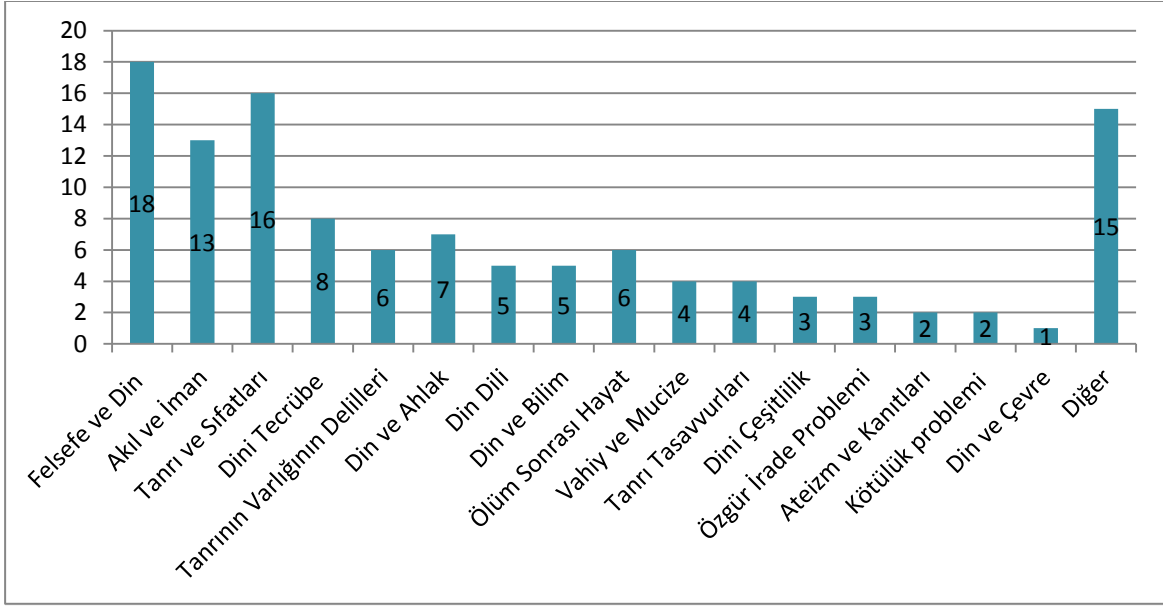
⁶ Bayram Dalkılıç, "Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinde Din Felsefesi", *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 2/1, (2009): 281-287

⁷ Recep Kılıç, v.dğr., (2014). *Din Felsefesi El Kitabı*, (Ankara: Grafiker Yay, 2014)

⁸ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, 11. Baskı (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları 2007)

⁹ Michael Peteson, v.dğr., *Akl Ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, trc. Rahim Acar (İstanbul: Küre Yay, 2014)

şeklinde olacaktır. Çalışılmış olan tezleri konularına göre sınıflandırarak araştırmacıya hangi konunun ne ölçüde çalışılmış olduğunu ve hangi konuların çalışılmamış olduğunu görme imkânı sağlayacaktır. Böylece araştırmacı zaman kaybetmeksizin ilgi duyduğu konuya yönelebilecektir. Hangi konuda kaç tezin tamamlanmış olduğu aşağıdaki grafikte görülmektedir.

Şekil 1: Doktora Tezlerinin Din Felsefesi Konularına Göre Dağılımı

1.1.1. Felsefe ve Din

Din Felsefesi kitaplarında bir giriş mahiyeti taşıyan bu bölümde din felsefesinin genel karakteri, tarihi, konusu ve kelam, felsefe ve doğal teoloji gibi disiplinlerden farkı ele alınmaktadır. Bu konu başlığı altında sınıflandırdığımız tezler din felsefesi, bir filozofun din felsefesi veya din anlayışı ve bir konunun din felsefesi açısından değerlendirilmesi gibi konuları çalışmışlardır. Bu başlık altında toplanan tezlerin on dört tanesi genel olarak şahıs merkezli tezler olup her tez ele almış olduğu filozofun din felsefesi veya din anlayışları üzerine yapılmış tezlerdir. Geriye kalan iki tez de seçmiş oldukları konuları din felsefesi açısından incelemektedir. Bunlardan biri din felsefesi açısından insanın doğasını diğeri ise kutsal sanat ilişkisini işlemektedir. Bir diğeri ise din felsefesinde dekonstrüksiyon'u işlemektedir. Son tez 1908-1933 yılları arasında Türkiye'de felsefe ve dinin bu felsefedeki değeri konusunu işlenmiştir.

1.1.2. Tanrı ve Sıfatları

Bu konu başlığı altında teizmin Tanrı anlayışı ve bu anlayışın var olduğunu savunduğu Tanrı'nın sahip olduğu sıfatlar (birlik, basitlik, zorunluluk, aşkınlık, ezellilik, bilgi, kudret, irade, yaratma ve ilahi hürriyet) ve bu sıfatların içerikleri hakkında bilgi verilir. Bu konu başlığı altındaki en önemli tartışma konusu Tanrının hangi sıfatlara sahip olabileceği ve bu sıfatların içerikleri hakkındadır. Tanrı ve sıfatları konu başlığı altında da yapılmış toplam on altı tez çalışması olup bunlardan dokuz tanesi ele almış oldukları filozofların ulûhiyet anlayışı veya Tanrı'nın bir sıfatı hakkındaki görüşlerini ele

alan çalışmalarıdır. İki tanesi ise karşılaştırmalı çalışmalar olarak görülebilir. Bu çalışmalardan birisi Gazali ve Thomas Aquinas'ın Tanrı'nın özgürlüğü meselesi ile ilgili görüşlerini ele alırken diğeri Tehafütlerdeki ilahi hürriyet problemini incelemektedir. Geriye kalan dört çalışma ise Tanrı'nın sıfatlarından birisini ele alarak incelemiştir. Bu konu başlığı altında yapılan diğeri çalışma ise Tanrı'nın bütün pozitif sıfatlarını ele alıp inceleyen bir çalışmadır.

1.1.3. Akıl ve İman

Bu konu başlığı altında genel olarak akıl, iman, inanç ve bilgi kavramları ele alınıp akıl ve iman arasında nasıl bir ilişki olduğu tartışılır. Akıl ve iman ilişkisi ile ilgili temel yaklaşımlar olan katı akılcılık, eleştirel akılcılık, fideizm gibi konular ele alınır. Akıl ve iman konu başlığı altında yapılmış toplam on üç tez bulunmaktadır. Yapılmış olan bu tezlerin yedi tanesi kişi merkezlidir. Diğeri ise daha çok problem merkezli çalışmalarıdır. Bu çalışmalar genel olarak dini inancın rasyonelliği, akıl ve iman ilişkisi, fideizm gibi konular temel alınarak yapılmış tezlerdir.

1.1.4. Dini Tecrübe

Bu konu başlığı bazı din felsefesi kitaplarında müstakil bir başlık olarak ele alınırken bazı kitaplarda ise Tanrı'nın varlığının delilleri konu başlığı altında işlenmektedir. Burada genel olarak dini tecrübe çeşitleri, dini tecrübenin Tanrı'nın varlığı için bir delil olup olamayacağı ve dini tecrübenin çeşitliliği işlenmektedir. Bu konu başlığı altında yapılmış sekiz tez çalışması tespit etmiş bulunmaktayız. Yapılmış olan bu çalışmaların dördü yine şahıs merkezli çalışmalar olup ele aldıkları kişilerin dini tecrübe ile ilgili görüşlerini değerlendirmişlerdir. Diğeri dört çalışma ise daha çok problem merkezli çalışmalar olup dini tecrübe, dini tecrübenin nesneliliği ve epistemolojik değerini ele alan çalışmalarıdır.

1.1.5. Tanrı'nın Varlığının Delilleri

Bu konu başlığı altında Tanrı'nın varlığı lehine ileri sürülen kanıtlar ve bunlara karşı ortaya konan itirazlar ele alınmaktadır. Bu deliller sırasıyla ontolojik delil, kozmolojik delil, teleolojik delil ve ahlak delilidir. Tanrı'nın varlığının delilleri konu başlığı altında yapılmış altı tez bulunmaktadır. Bunlardan ikisi kişi merkezli olup ele almış oldukları filozofların Tanrı'nın varlığını kanıtlama çabalarını ele alan çalışmalarıdır. Geriye kalan üç tezden biri teleolojik delil, diğeri ise kozmolojik delilleri ele almaktadır. Sonuncu tez ise Ontolojik delilden yola çıkarak zorunlu varlık kavramını ele almaktadır. Görüleceği üzere ahlak delili ile ilgili tamamlanmış doktora çalışması bulunmamaktadır.

1.1.6. Din ve Ahlak

Bu konu başlığı altında genel olarak din ve ahlak arasında ne tür bir ilişkinin olduğu işlenmektedir. Burada din ve ahlakın özdeş mi olduğu yoksa din ve ahlakın birbirinden mi türetildiği, ya da bu iki alanın birbirinden bağımsız mı olduğu veya bir biri ile kısmen uyumsuz olduğu ve son olarak bu iki alanın birbirini dışladığı gibi ilkeler ele alınmaktadır. Bu konu ile ilgili tamamlanmış yedi tez olup bunlardan beşi kişi merkezli çalışmalarıdır. Geriye kalan çalışmalardan biri teist varoluşçuların iman ahlak ilişkisini bir diğeri ahlakın dini temelini önemini ele alan bir çalışmadır.

1.1.7. Ölüm Sonrası Hayat

Burada ölümün ne olduğu, ölüm sonrası bir hayatım var olup olmadığı, varsa nasıl bir hayat

olabileceği, ruhun ölümsüzlüğü ve kişisel özdeşlik problemi gibi konular ele alınmaktadır. Konu başlığı altında tamamlanmış altı tez tespit etmiş bulunmaktayız. Bu tezlerin biri kişi merkezli geriye kalan beşi ise problem merkezli tezlerdir. Bu problem merkezli tezlerden biri kişisel özdeşlik problemini işlemektedir. Diğer bir tez ise tehafütlerde ölümsüzlük problemini çalışmıştır. Üçüncü tez ruh beden ilişkisi dördüncü tez ise ahiret inancı ile ilgili deliller konularını ele almaktadırlar. Konu ile ilgili son tez ise eskatoloji ve estetiği ele alan yani ruh, ölüm ve ahiretin estetik boyutunu inceleyen bir çalışmadır.

1.1.8. Din ve Bilim

Bu konu başlığı altında din ve bilim arasındaki ilişki irdelenmektedir. Din ve bilim arasında nasıl bir ilişki olduğuna yönelik dört teori ileri sürülmüştür. Bunlardan birincisi din ve bilim arasında bir tür 'çatışma' olduğunu ileri sürer. İkincisi din ve bilimin bir birinden 'Bağımsız' olduğunu savunur. Üçüncüsü ise din ve bilimin bir birini dışlamayan, bir arada olması gerektiğini savunan 'entegrasyon' teorisidir. Son teori ise din ve bilimin bir birini desteklediğini savunun 'diyalog' modelidir. Bu konu başlığı altında tamamlanmış beş tez bulunmaktadır. Bu çalışmalar genel olarak din ve bilim ilişkisi üzerinde duran problem merkezli çalışmalardır.

1.1.9. Vahiy ve Mucize

Vahiy konusu vahyin anlamı, unsurları, vahiy ve bilgi, vahiy ve iman, vahyin temellendirilmesi ve doğrulanması gibi konuları içermektedir. Mucize konusunda ise mucize kavramı, David Hume'un mucize eleştirisi ve mucizenin kanıtlanması gibi konular işlenmektedir. Bu konu başlığı altında yapılmış dört tez bulunup bunlardan iki tanesi farklı filozofların görüşlerini değerlendirmek suretiyle tamamlanmış karşılaştırmalı çalışmalardır. Bunlardan biri Gazali ve Swinburne'ün mucize ile ilgili görüşlerini ele almaktadır. Diğerisi ise mucizeyi hem felsefi hem de teolojik açıdan işlemektedir. Bir diğer çalışma da bir felsefe problemi olarak vahiy ve mucizeyi ele almaktadır. Bu konu başlığı altında tamamlanan son tez ise problem merkezli bir çalışma olup hem felsefi hem de teolojik açıdan mucizeyi ele almaktadır. Görüleceği üzere vahiy konusu ile ilgili 2006'dan sonra tamamlanmış doktora çalışması bulunmamaktadır.

1.1.10. Din Dili

Bu konu Tanrı hakkında ifade edilmiş olan önermeler ile ilgili olup burada bu önermelerin bir karşılığının olup olmadığı tartışılır. Din dilinin bir anlam ifade edip etmediği yönünde doğrulama ilkesi, yanlışlama ilkesi, dil oyunları gibi teoriler ortaya konmuştur. Bu konu başlığı altında yapılmış beş tez bulunmaktadır. Tamamlanmış olan bu tezlerin dördü problem merkezli olup bunlardan biri din dili ile ilgili farklı yaklaşımları, diğerisi din dilinin kapalı bir dil olup olmadığını, üçüncüsü Dinde sembolizmi ve sonuncu tez ise din dilinin rasyonelliği problemini incelemiştir. Geriye kalan son tez ise kişi merkezli bir çalışma olup Paul Tillich'de din-sembol ilişkisini ele almaktadır.

1.1.11. Ateizm ve Kamtları

Din felsefesi kitaplarında bu başlık altında genel olarak ateizmin tanımı, çeşitleri ve ateistik kanıtlar işlenmektedir. Bu konu başlığı altında tamamlanmış toplam iki tez bulunmaktadır. Bunlardan birisi kişi merkezli bir çalışma olup Sartre'nin Ateizmi'ni ve onun konu ile ilgili görüşlerinin doğurduğu problemler ele alınmaktadır. Diğerisi ise çağdaş İngiliz felsefesinde ateizm konusunu değerlendirmektedir.

1.1.12. Kötülük Problemi

Tanrı'nın varlığı aleyhine ileri sürülen en çetin argüman olarak görülen kötülük problemi konu başlığı altında kötülük argümanları ve bu argümanlara karşı ileri sürülen itirazlar ve teodiseler ele alınmaktadır. Bu konu başlığı altında tamamlanmış toplam iki tez olup bunların ikisi de kişi merkezli çalışmalardır. Bu çalışmalar ele aldıkları filozofların kötülük problemine karşı geliştirmiş oldukları itirazları irdelemektedirler.

1.1.13. Dini Çeşitlilik

İletişim ve ulaşımın kolaylaşması ile farklı kültür ve dinden insanların bir arada bulunabilmeleri sonucu gündeme gelen dini çeşitlilik konu başlığı altında öteki olarak tanımlanabilecek olan diğer dinlerini doğruluk değeri ile ilgili teoriler incelenmektedir. Bu teoriler sırasıyla dini dışlayıcılık, dini kapsayıcılık ve dini çoğulculuktur. Bu konu başlığı altında tamamlanmış üç tez olup bunların ikisi karşılaştırmalı çalışmalar olarak görülebilir. Bunlardan biri dini çeşitlilik problemini çözmeye yönelik ileri sürülmüş dini çoğulculuğun iki savunucusu olan *Wilfred Cantwell Smith ve John Hick*'in dini çoğulculuk ile ilgili görüşlerini ele almaktadır. Diğer ise yine çeşitlilik problemini çözmeye yönelik ileri sürülmüş olan dini kapsayıcılığın batı ve İslam düşüncesindeki yansımalarını incelemektedir. Son tez ise kişi merkezli bir çalışma olup Wilfred Cantwell Smith'in iman ve dinî çoğulculuk konuları üzerindeki görüşlerini işlemektedir.

1.1.14. Özgür İrade Problemi

İnsanın eylemlerinde özgür mü olduğu veya eylemlerin bir şekilde determine mi edildiğinin işlendiği bu konu başlığı altında tamamlanmış üç tez olup bunların üçü de problem merkezli çalışmalar olarak görülebilir. Bu çalışmalardan biri genel olarak Tanrı'nın önbilgisi ile özgür irade problemini ele almakta olup diğeri bu konuyu açık teizm bağlamında ele almaktadır. Bu konu üzerinde yapılmış olan son çalışma ise iman ve irade ilişkisini ele almaktadır.

1.1.15. Tanrı Tasavvurları

Bu konu başlığı altında farklı Tanrı tasavvurları ele alınmaktadır. Burada işlenen Tanrı tasavvurları sırasıyla deizm, teizm, panteizm, panenteizm ve agnostisizmdir. Bazı din felsefesi kitaplarında bu konu başlığı altında bütün bu Tanrı tasavvurlarını reddeden ateizme de değinilmektedir. Konu başlığı altında sayabileceğimiz tamamlanmış dört tez vardır. Bunlardan biri önceleri ateist olan sonrasında ise deizmi seçen *Antony Flew*'i konu alan bir çalışmadır. İkinci tez ise Panenteizm'in ahlak anlayışını ele alan bir çalışmadır. Üçüncü tez yine bir süreç filozofu olan Whitehead'in Tanrı anlayışını ve bu anlayışın sebep olduğu sorunları konu almaktadır. Son tez ise panteizmin en önemli savunucularından biri olarak bilinen Spinoza'nın Tanrı Anlayışını işlemektedir.

1.1.16. Din ve Çevre

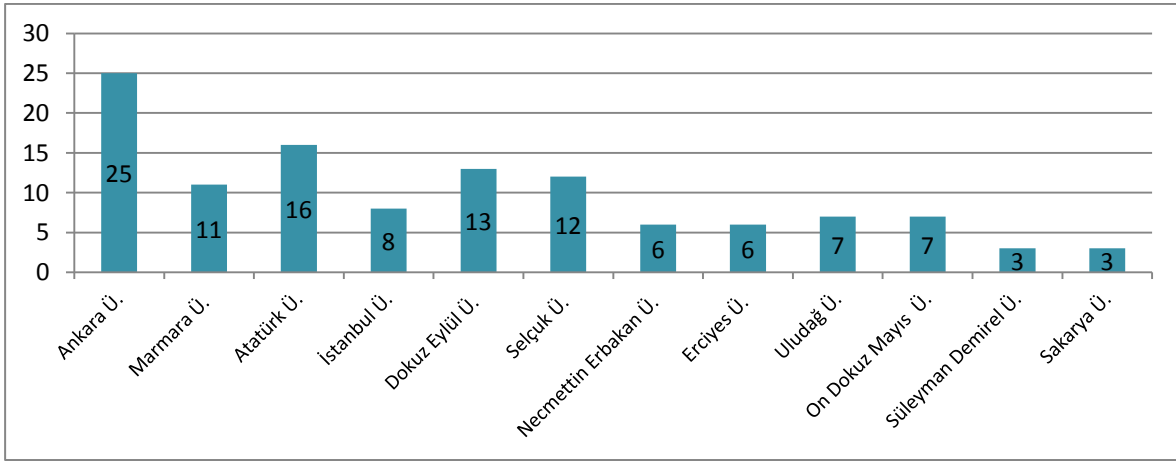
Konu başlığı din felsefesi konuları içerisinde en az tezin tamamlandığı konu başlığı olarak göze çarpmaktadır. Bu konu başlığı altında tamamlanmış sadece bir tez vardır. Bu tez çevre kavramını ele alıp çevreden yola çıkarak Tanrı'nın varlığı lehine ileri sürülen delilleri ele alan bir tezdır. Yazar çevre kavramının da yardımıyla Tanrı'nın varlığı lehine ileri sürülmüş olan argümanların yeniden tasnif edilebileceğini tartışmaktadır.

1.1.17. Diğer

Bu konu başlığı altında ise yukarıda adı geçen konu başlıkları altında yer veremediğimiz ancak yine de Din felsefesi bilim adı altında yapılmış ve din felsefesi ile ilişkili tezler bulunmaktadır. Bu konu başlığı altında saydığımız on dört tez bulunmaktadır. Bunların on bir tanesi ele almış olduğu bir filozofun bir konu hakkındaki görüşlerini veya bir eserini ele alan çalışmalardan oluşmaktadır. Bir tez ise ütopyalarda din siyaset ilişkisini incelemektedir. Geriye kalan son iki tez ise “Fransız personalizminde Tanrı'nın kişiliği”, “İnsan-evren ilişkisi ve antropik ilke” başlıklarını taşımaktadırlar.

1.2. Tamamlanmış Doktora tezlerinin Üniversite ve Yıllara Göre Dağılımı

Hangi konu başlığı altında kaç doktora tezinin tamamlandığını gördükten sonra tamamlanmış olan bu doktora tezlerinin üniversitelere göre dağılımını yani hangi üniversitede kaç doktora tezinin tamamlandığının bilinmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Şekil 2: Doktora tezlerinin Üniversitelere göre dağılımı

Grafikte de görüleceği gibi yapılmış olan bu tezler toplamda on iki üniversitede icra edilmiştir. Bu on iki üniversite arasında yirmi beş tez ile en çok tezin tamamlandığı fakülte Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesidir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini on altı ile Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi takip etmektedir. On üç tez ile sonraki sırayı Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi almaktadır. Bu fakülteleri sırasıyla Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 12, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 11, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 8, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 7, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 6 tez ile takip etmektedir. Bu fakülteler arasında en az tezin tamamlandığı fakülteler ise 3'er tez ile Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesidir.

Tamamlanmış olan doktora tezlerinin üniversitelere göre dağılımını gördükten sonra bu çalışmaların hangi yıllarda tamamlandığına yani şimdiye kadar hangi yılda kaç tezin tamamlandığına bakmakta da faydalı olacaktır. 2006 yılına kadar tamamlanmış toplam 33 doktora tezi bulunmakta olup 2006-2018 yıllarında tamamlanmış toplam 84 doktora tez çalışması bulunmaktadır.

Şekil 3: Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

2000 yılından sonra tezlerin tamamlandığı yıllara göre dağılımına baktığımızda en çok tezin tamamlandığı yıl 13 tez ile 2012'dir. 2012'yi takiben 2006'da 10 tez tamamlanmıştır. 2010 yılında 8 tez tamamlanmıştır. 2014, 2015 ve 2016 yıllarında ise 7 tez tamamlanmıştır. 6'şar tez de 2007 ve 2008 yıllarında tamamlanmıştır. 2009, 2011, 2013 ve 2017 yıllarında ise 5'er tez ile tamamlanmıştır. 2003 ve 2005 yıllarında da 4'er tez çalışması yapılmıştır. 2002 yılında 3 ve en az tezin tamamlandığı yıl olan 2004 yılında da 2 tez çalışması tamamlanmıştır. Grafikteki dağılıma baktığımızda yıllar arası geçişlerde sürekli bir artış veya azalış olmayıp sürekli bir dalgalanma olduğu gözlenmektedir. Ancak son dört yıl içerisinde tamamlanan tez oranı istikrarlı olarak devam etmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada din felsefesi alanında tamamlanmış olan doktora tezleri tespit edilip konularına göre tasnif edilmiştir. Böylece araştırmacılar din felsefesinin hangi konu başlığı altında ne tür bir tez çalışmasının yapıldığına daha kolay ulaşabilecektir. Bu cihetle din felsefesi alanında yapılmış ilk tez 1973 yılında tamamlanmıştır. Yıldan itibaren 2000 yılına kadar toplam 20 tez tamamlanmıştır. Tamamlanmış olan tezlerin çoğunluğu ise 2000 yılından sonra tamamlanmıştır.

Tamamlanmış olan bu doktora tezlerinin 58 tanesi kişi merkezli çalışmalar olup bu çalışmalar ele almış oldukları filozofun din felsefesi, genel olarak din ile ilgili görüşleri veya din felsefesinin bir konusu hakkındaki görüşleri hakkında yapılmış çalışmalardır. Tamamlanmış olan tezlerin 10 tanesi de karşılaştırmalı çalışmalardır. Bu çalışmalardan bazıları İslam düşüncesinde farklı görüşlere sahip iki filozofun belirli bir konu hakkındaki görüşlerini karşılaştırmaktadır. Bazıları ise bir Müslüman ve bir batılı filozof olmak üzere iki düşünürün bir konu hakkındaki görüşlerini karşılaştırmışlardır. Bazı çalışmalar ise iki batılı filozofun bir konu hakkındaki görüşlerini karşılaştırarak konuyu incelemektedir. Geriye kalan çalışmaların geneli din felsefesi konu başlıklarından veya alt başlıklarından birini ele alan problem merkezli çalışmalardır.

Ayrıca doktora çalışmalarında din felsefesinin bazı konularına büyük bir ilgi olsa da birçok önemli konu üzerinde de tamamlanmış doktora çalışmasına rastlanmamıştır. Akıl ve iman, Tanrı ve sıfatları,

dini tecrübe ve ahlak konularında birçok tamamlanmış doktora çalışması olsa da bunların dışında kalan konu başlıkları altında az sayıda tez tamamlanmıştır. Bu da bu konuların yeni tez konusu seçiminde doktora adaylarının göz önünde bulundurması gereken bir durumdur. Ayrıca genel olarak baktığımızda din felsefesinin yeni bir alan olmasından dolayı alt başlıklarının çoğunun doktora tezi olarak çalışıldığı gözlemlenmektedir. Bu durum hem hâlihazırda din felsefesi çalışan öğrencileri hem de çalışmak isteyen öğrencileri cesaretlendiren bir durumdur. Ayrıca, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile birlikte birçok üniversitenin bu alanda yapılmış olan çalışmalara öncülük ettiği göze çarpan diğer önemli bir durum olarak görülmektedir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu çalışma Muş Alparslan Üniversitesinde 10-13.05.2017 tarihleri arasında düzenlenen 6. Ulusal Lisansüstü Çalışmalar kongresinde sunulmuş olan "Türkiye'de Son 10 Yıl İçerisinde Din Felsefesi Alanında Yapılmış Olan Doktora Tezlerinin Ele Aldığı Konular Açısından Analizi" başlıklı bildirisinin yeniden gözden geçirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bildiri sadece on yıllık süreç içerisinde tamamlanmış olan doktora çalışmaları ele alınmıştır. Ancak bu genişletilmiş olan çalışmada Din Felsefesi bilim dalı adı altında tamamlanmış olan bütün doktora tezlerine değinilmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, Rahim – Yüce, Fatma "Din Felsefesi Literatüründe Kuşbakışı Bir Gezinti", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/17 (2011): 203-230
- Aydın, Mehmet S. *Din Felsefesi*, 11. Baskı. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007.
- Dalkılıç, Bayram. "Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinde Din Felsefesi", *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 2/1, (2009): 281-292
- Gülaçar, İzzet. "Türkiye'de İslâm Ahlâk Felsefesi Alanında Yapılan Türkçe Yüksek Lisans Ve Doktora Tezleri Bibliyografyası", *Adam Akademi* 5/2 (2015): 85-108.
- Kılıç, Recep – Reçber, Mehmet S. – Acar, Rahim – Akbaş, Muhsin. *Din Felsefesi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yay, 2014.
- Michael Peteson, v.dğr., *Akıl Ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, trc. Rahim Acar 5. Baskı. İstanbul: Küre Yay, 2014.
- Reçber, Mehmet S. "Din Felsefesi Üzerine", *Felsefe Dünyası* 55 (2012): 39-51
- Yorulmaz, Bilal. "Türkiye'de Din Eğitimi Alanında Yapılan Lisansüstü Çalışmalar Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi* 12/46 (2016): 41-62.
- Felsefe ve Din**
- Akdemir, Ferhat. *Alvin Plantinga'nın din felsefesi*. Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi 2006.
- Alpyağıl, Recep. *Din Felsefesinde Dekonstrüksiyon*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2006.
- Aydoğan, Hüseyin. *Immanuel Kant'ın Salt Aklın Sınırları İçinde Din'inde Din Tasavvuru*. Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, 2017.
- Bayındır, Ahmet. *Ockhamlı William'ın Din Felsefesi*. Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2014.
- Demirtaş, Mehmet. *Josiah Royce'un Din Anlayışı*. Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2012.
- Hafız, Muharrem. *Din felsefesi açısından kutsal-sanat ilişkisi*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.
- İlboğa, Mustafa. *Nikolai Berdyayev'in Din Felsefesi: Tanrı, Ruh, Özgürlük*. Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2012.
- Karahan, Fazıl. *Hilmi Ziya Ülken'de Din Felsefesi*. Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007.
- Kar, Sait. *John Toland'ın din felsefesi üzerine bir inceleme*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi 2014.
- Kartal, Abdullah. *Muhyiddin-i Arabi ve Sadreddin Konevi'nin Din Anlayışı*. Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2014.

- Kâtipoğlu, Hasan. *Emile Boutroux'da din felsefesi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1981.
- Semra Tüfenkci. *Din felsefesi açısından insan doğası*. Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2016.
- Şahin, Naim. *Hegel'de bazı din felsefesi problemleri*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1997.
- Şener, Habib. *İngiliz Aydınlanma Felsefesinde Din (Locke ve Hume)*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012.
- Taşkıran, Ülkü. *Lord Herbert of Cherbury'nin Doğal Din Anlayışı ve Düşünce Boyutu*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011.
- Ünlüsoy, Abdulhan. *John Searle'ün Sözedimleri Kuramının Din Felsefesine Olan Paradigmatik Etkileri*. Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2015.
- Yıldırım, Tamer. *Feuerbach'ın Din Felsefesi*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.
- Akıl ve İman**
- Deniz, Osman Murat. *Akıl-İman İlişkisi Açısından Fideizm*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2009.
- Hezave, Ahmet Gainmagani. *Pragmatizmin bilgi teorisi, W. James, F. Nietzsche ve iki çığırın münasebetleri ve farkı*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1973.
- Küçük, Suphi. *Rıza Tevfik'in felsefesinde bilgi teorisi*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, , 2003.
- Küçükparmak, Aykut. *Kant'a Göre Bilgi ve Metafiziğin İmkânı*. Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 2014.
- Mehdiyev, Nebi. *Çağdaş Din Felsefesinde Epistemolojik Yaklaşımlar ve Tanrı İnancının Rasyonelliği*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2007.
- Peker, Hasan. *Kur'an'da bilgi imkânları açısından insanın bilişsel dinamizmi*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2005.
- Rajabov, Eldeniz. *Karl Popper'in Eleştirel Akılcılığı ve Din Felsefesine Yansımaları*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2008.
- Tahsin Ölmez. *John Locke ve dini inancın akliliği*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2016.
- Tan, Necmettin. *Immanuel Kant'ın İman anlayışı*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2008.
- Tanuş, Abdulkadir. *Pragmatik İman Anlayışı*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2017
- Tanrıverdi, Hasan. *İnancın Rasyonelliği Sorunu (John Hick Örneği)*. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010.
- Ulukütük, Mehmet. *Muhammed Abid el-Cabirî'de Din-Akıl İlişkisinin Epistemolojik Analizi*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2013.
- Uslu, Ferit. *İmânı temellendirme sorunu*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2002.
- Dini Tecrübe**
- Akdemir, Betül. *Çağdaş Din Felsefesinde Mistik Tecrübenin Epistemolojik Boyutu: Bağlamsalci Yaklaşım Örneği*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015.
- Bakış, Rıza. *Hallâc'a Göre Varlık ve Dînî Tecrübe*. Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 2010.
- Erdem, Ömer Faruk. *William James'a Göre Dini Tecrübe ve Epistemolojik Değeri*. Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2012.
- Fidan, Ridade. *Paul Tillich'in Dînî Tecrübe Anlayışı ve Sinemadaki Yansımaları*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.
- Hemşinli, Hakan. *Öznellik ve Nesnellik Bağlamında Dini Tecrübe*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015.
- Kalın, Fetullah. *Rudolf Otto'da Din, Kutsallık ve Mistik Tecrübe*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012.
- Tüzer, Abdüllatif. *Bir felsefe problemi olarak dinî tecrübe*. Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2006.
- Yüce, Fatma. *Dini ve Mistik Tecrübede Evrensel Öz Problemi: Walter Stace - Steven Katz Karşılaştırması*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015.

Tanrı ve Sıfatları

Akdağ, Özcan. *Gazâlî ve Aquino'lu Thomas'a Göre Tanrı'nın Özgürlüğü*. Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 2015.

Akgün, Tuncay. *Gazali ve İbn Rüşd'e Göre Yaratma*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2011.

Az, Mehmet Ata. *İlahi Basitlik Bağlamında Tanrı'nın Bilinebilirliği: İbn Sinâ ve Thomas Aquinas Örneği*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2013.

Batak, Kemal. *Alvin Plantinga'nın Tanrı anlayışı*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2007.

Baykan, Erdal. *Bir din felsefesi problemi olarak Mevlana'da Tanrı*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1999.

Beki, Münteha. *Tanrı ve Mükemmellik Kavramı*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2016.

Bor, İbrahim. *İlâhî kelâmın inkân ve tabiatı*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.

Çetin, İsmail. *John Locke'da Tanrı ve Tanrı-Alem ilişkisi*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1993.

Çevik, Mustafa. *David Hume'da din ve tanrı anlayışı*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2003.

Dalkılıç, Bayram. *Bertrand Russell'in felsefesinde Tanrı problemi*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1997.

Erdem, Engin. *İlahî ezellilik ve yaratma sorunu*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.

Masiraliyev, Şumkar. *John Hick'in Ulûhiyet Anlayışı Işığında Hristiyan Teizminin Felsefi Güçlükleri*. Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007.

Özcan, Zeki. *Augustinus'ta Tanrı ve yaratma*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1992.

Slehu, Aslan. *Din Felsefesinde Tanrı'nın Pozitif Sıfatları*. Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2014.

Şahin, Hasan. *Dekart'ın Tanrı anlayışı ve İslâmî açıdan değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1982.

Yıldırım, Hüsamettin. *Tehafüt Geleneğinde İlahi Hürriyet Problemi*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2008.

Tanrı'nın Varlığının Delilleri

Babataev, Abdıraşit. *Richard Swinburne'de Tanrı'nın Varlığını Kanıtlama Sorunu*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2009.

Bağcı, Okan. *Felsefi düşüncede kozmolojik deliller açısından Tanrı-zaman ilişkisi*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2016.

Başçı, Vahdettin. *Ontolojik delil yönünden zorunlu varlık üzerine bir inceleme*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1989.

Ebrahimzadeh, Ali. *İbni Sina'da Sıddîkîn Kanıtı: Din Felsefesi Açısından Bir Değerlendirme*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2012.

Özgökman, Fatih. *Teleolojik Delil ve Evrim Teorisi*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2009.

Pay, Metin. *Teleolojik Kanıt Bağlamında Akıllı Tasarım Kuramı*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2014.

Din ve Ahlak

Aydeniz, Hüsnü. *Teist Varoluşçularda İman-Ahlak İlişkisi (Kierkegaard, Jaspers ve G. Marcel)*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010.

Çelebi, Emin. *David Hume'da Nedensellik Bağlamında Ahlak ve Hürriyet Problemi*. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008.

Erkan, (Balci) Elif Nur. *Alasdair Macintyre'in modern ahlak eleştirisi ve Thomasçı-Aristotelesçi ahlak felsefesi*. Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, 2017.

Kahveci, Küçük Ali. *Said Nursi'de Amelî Ahlak Meselesi*. Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2015.

Kılıç, Recep. *Ahlâkın dini temelinin önemi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1991.

Özaykal, Kayhan. *Theological-Ethics and Epistemology: The Euthyphro Dilemma and The Metaethics of al-Maturidi*. Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, 2017.

Turdubayev, Adilbek. *Gazzâlî'nin ahlâk teorisi*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.

Ölüm Sonrası Hayat

Aktürk, Eyüp. *Eskatolojik Açıdan Kişisel Özdeşlik Sorunu*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2012.

Dölek, Haydar. *Tehafütlerde Ölümsüzlük Problemi*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2009.

Gündoğan, Saim. *Muhammed İkbâl'de Ölümsüzlük Düşüncesi*. Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2017.

Koç, Turan. *Ölümsüzlük açısından ruh-beden ilişkisi*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1990.

Şimşek, İsmail. *Tanrı, Ruh ve Ölümün Estetik Boyutu*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2013.

Yasa, Metin. *Ölümden sonra hayat inancının felsefesi ve deneysel dayanakları*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1998.

Din ve Bilim

Efil, Şahin. *Din-bilim ilişkisi bağlamında evrenin birliği ve çokluğu sorunu*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2004.

Özalp, Hasan. *Bilim din ilişkisinde uzlaşmacı yaklaşımlar*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012.

Karcı, Bayram. *Eleştirel gerçekçilik akımında din-bilim ilişkisi: Ian G. Barbour, John C. Polkinghorne ve Arthur R. Peacocke örneği*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.

Sezgül, İbrahim. *Fizik ve fizikötesi: Klasik ve modern fizikteki gelişmeler bağlamında Tanrı anlayışı*. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.

Taslaman, Osman Caner. *Din felsefesi açısından Evrim teorisi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.

Vahiy ve Mucize

Işık, Aydın. *Bir felsefe problemi olarak vahiy ve mucize*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2005.

Ovacık, Zübeyir. *İbni Sînâ ve Gazzâlî'de Vahiy Anlayışı*. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010.

Topaloğlu, Fatih. *Felsefi ve Teolojik Açıdan Mucize*. Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 2010.

Türkben, Yaşar. *Richard Swinburne ve Gazalî'de Mucize Problemi*. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008.

Din Dili

Çınar, Aliye. *Paul Tillich'de din-sembol ilişkisi*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2004.

Kuvancı, Cenân. *Din Dili Kapalı Bir Dil midir?*. Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 2010.

Osman, Fikret. *Din Dilinin Mantıksallığı Problemi*. Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2009.

Tokat, Latif. *Dinde sembolizm*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2002.

Yıldırım, Ali. *Din dilinin anlamı; doğrulamacı ve işlevselci yaklaşımlar*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.

Ateizm ve Kanıtları

Gürsoy, Kenan. *J. P. Sartre'nin Ateizmi'nin doğurduğu problemler*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1979.

Topaloğlu, Aydın. *Çağdaş İngiliz felsefesinde ateizm problemi*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1996.

Kötülük Problemi

Ak, Uğur. *Gazalî'de kötülük problemi*. Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016.

Manafov, Rafiz. *John Hick'in din felsefesinde kötülük problemi ve günümüz açısından teodise*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2006.

Dini Çeşitlilik

Büyük, Celal. *Wilfred Cantwell Smith'de imân ve dinî çoğulculuk*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2005.

Çakmak, Mustafa. *Çağdaş Batı ve İslam Düşüncesinde Dinsel Kapsayıcılık*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.

Özkan, Mehmet Şükrü. *Wilfred Cantwell Smith ve John Hick'de Dini Çoğulculuk*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2014.

Özgür İrade Problemi

Bayram (Gören), Emine. *Açık Teizm Bağlamında Tanrı'nın Önbilgisi ve İnsan Hürriyeti*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015.

Yavuz, Zikri, (2006) *İnsan hürriyeti açısından Tanrı'nın ön bilgisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yel, Hasan Basri. *Bir felsefe problemi olarak iman ve irade ilişkisi*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1996.

Tanrı Tasavvurları

Arıcan, M. Kazım. *Spinoza'nın Tanrı Anlayışı*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2003.

Albayrak, Mevlüt. *Whitehead'cı Uluhiyyet anlayışı ve ortaya çıkardığı problemler*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1997.

Mominov, (Müminoğlu) Kasım. *Süreç felsefesinde ahlak*. Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007.

Ögçem, Ergin. *Ateizmden Deizme Antony Flew*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.

Din ve Çevre

Pakoğlu, Abdullah. *Çevre Kavramına Dinî ve Felsefî Bir Yaklaşım*. Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010.

Diğer

Akyüz, Yakup. *Ütopyalarda Din-Siyaset İlişkisi*. Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2013.

Atsız, Hasan. *Erich Fromm'un hümaniter din anlayışının günümüz toplumları açısından değerlendirilmesi*. Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2006.

Çelik, Kevser. *Alfred North Whitehead'in Medeniyet Teorisi*. Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2011.

Çetin, Erol. *Kierkegaard'a Göre Özne - Nesne İlişkisi*. Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 2016.

Çifçi, Osman. *Zahid Maverdi'ye Göre Din-Devlet İlişkisi*. Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2012.

Daşdemir, Yusuf. *İbn Sina mantığında modalite*. Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016.

İmamoğlu, Tuncay. *George Berkeley idealizminde rûh ve Tanrı*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2003.

Karakuş, Rahmi. *1908-1933 Türkiye'de felsefenin kavranışı ve bu kavranışta dinin değeri*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1994.

Korkmaz, Fahrettin. *Gazali'de devlet felsefesi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1991.

Kök, Mustafa. *Bergson mistisizmi ve problemleri*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1996.

Kurşunoğlu, M. Said. *İnsan-evren ilişkisi ve antropik ilke*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2002.

Pala, Hüseyin. *L. Wittgenstein'in Tractatus'undaki Mistik İçermeler*. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006.

Tezcan, Vedat. *Whitehead Metafiziği Açısından Ekoloji Problemi*. Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2012.

Urhan, Veli. *Fransız personalizminde Tanrı'nın kişiliği*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1994.

Yıldız, Yakup. *Mustafa Şekip Tunç ve Felsefî Görüşleri*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.